

Повідомлення

УДК 340.131:341.462.2(477)»195»

С. М. Приходько

ПРОБЛЕМА ЛЕГІТИМНОСТІ ВЛАДИ В НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ УКРАЇНСЬКИХ УЧЕНИХ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті розглядаються основні характеристики легітимності, визначено основні механізми легітимації влади. Розкрито основні підходи українських науковців стосовно легітимності влади в Україні.

Ключові слова: влада, легітимність, легітимація, політична еліта.

Влада є однією з ключових категорій політичної науки і центральних проблем політичної практики. Всі аспекти політичної життєдіяльності суспільства так чи інакше стосуються владних проблем. Ефективність здійснення влади зумовлюється значною кількістю механізмів. Одним із найважливіших серед них є легітимність. Вона передбачає суспільне сприймання існуючої влади як правильної, необхідної й доцільної. З точки зору етимології зазначена категорія є похідною від законності. Але в цьому випадку вагомніше значення має не формальна відповідність влади чинному законодавству. Для влади не менш важливо бути законною в очах підлеглого суспільства. У повному обсязі її дієздатність забезпечується, коли підлеглі вірять, що їхнє підпорядкування відбувається на законних підставах, а владний вплив є законним та доцільним. Тобто для нормального функціонування влади обов'язковими є визнання за нею права управляти і забезпечення згоди громадян підпорядковуватись її розпорядженням.

Різні аспекти легітимності завжди були в центрі уваги вчених, які займалися дослідженням функціонування влади. Як теоретичну категорію легітимність до наукового обігу ввів М. Вебер [1]. Він також здійснив класифікацію її основних різновидів. Серед інших зарубіжних дослідників цієї проблеми слід відзначити С.М. Ліпсета [9], Д. Істона [6], П. Розанвалона [12]. Серед вітчизняних дослідників механізмами узаконення влади займалися в основному представники діаспори В. Липинський [8], Д. Донцов [3, 4], В. Кучабський [7]; діячі Організації українських націоналістів М. Сціборський [11] та В. Мартинець [10]. Необхідність поглибленого дослідження сутності легітимності й предметної структуризації вітчизняної теоретичної спадщини з політичних проблем потребує виокремлення та докладного дослідження питань, пов'язаних з легітимністю влади. Актуальність такого завдання диктує відповідну мету цієї статті: визначення основних тлумачень сутності легітимності, висловлених у працях українських дослідників; виявлення основних засобів легітимації влади та основних типів легітимності, прийнятних в умовах міжвоєнної України. Механізми забезпечення легітимності загалом розглядалися в контексті способів здійснення влади.

Сутність легітимності як практичного явища і теоретичної категорії полягає у визнанні суспільством існуючих політичних інститутів найбільш прийнятними, незалежно від ставлення до конкретних суб'єктів влади. Носії влади набувають ознак законності внаслідок процесів, які визнаються правильними всіма учасниками політичних процесів. Легітимність також характеризується як здатність системи створити і підтримувати віру, що ці політичні інститути є оптимальними для суспільства [9]. Інститути та посадові особи політичної влади стають легітимними, якщо підлеглі визнають правомірність і доцільність їхнього існування як таких, а також напрямів їхньої діяльності в цілому.

Проблема легітимності, механізмів її забезпечення займала одне з провідних місць у теоретичній спадщині українських учених першої половини ХХ століття. Вони досліджували зазначене питання у контексті проблем формування і функціонування владних інститутів в умовах втрати Україною державності — поразки українського національного руху 1917-1920 років. Розробляючи свої концепції, вчені намагались накреслити принципово нові шляхи українського державотворення. На їхню думку, невдачі усіх спроб протягом указанного періоду пояснювались насамперед нездатністю чинних владних структур компетентно здійснювати свої функції, забезпечити собі громадську підтримку. Це зумовлювалося надмірним прагненням тодішніх національних провідників дотримуватись абстрактних ідеологічних постулатів, які часто суперечили реальним суспільним потребам. Тому тогочасна влада не мала достатньої підтримки з боку українського суспільства. Отже, українські теоретики післяреволюційного періоду розглядали принципи функціонування влади передусім з точки зору спроможності її структур взаємодіяти із громадськістю. Це дозволяє відзначити, що такий підхід безпосередньо стосувався проблем легітимності влади. Забезпечення легітимності, на їхню думку, досить тісно пов'язане з розробленням механізмів здійснення влади. Адже позитивне сприймання влади з боку суспільства визначається якісним виконанням владних повноважень.

Так, зокрема, В. Липинський зазначав, що влада буде ефективною і матиме суспільну підтримку, якщо не обмежуватиметься функціями суто державного управління. Загалом влада має здійснювати «провід у перетворюванні всякого пасивного національного несвідомого колективу в організовану, свідому себе націю, і провід в творенні все нових, організаційних форм громадського життя вже усвідомленої нації» й створювати «динамічні — матеріальні та духовні — громадські вартості, що потім переймаються цілою пасивною більшістю нації, об'єднуючи її весь час в один суцільний свідомий себе національний організм» [8, с.185-186]. Крім того, для легітимності недостатньо лише створити такі форми. Необхідно забезпечити позитивне сприймання суспільством цих форм. Легітимність безпосередньо залежить від «степені приймання пасивними масами тих форм громадської організації, які, відповідно до своїх моральних прикмет, відтворює активна національна аристократія» [8, с. 130-131]. Лише така функціональна спрямованість влади створить необхідні передумови її сприймання суспільством як законної.

Своє розуміння основних принципів функціонування влади та її взаємодії із суспільством виклав Д. Донцов. Він наголошував, що завдання влади полягає у забезпеченні ідейної цілісності нації у постійній боротьбі за своє існування. Нація

стає панівною або підкоряється іншій. Для перемоги вона має виступати монолітом. Для цього їй необхідно повністю підпорядкуватись меншості, тобто певній силі, яка здійснюватиме управління суспільними справами. Цей владний прошарок «формує і упорядковує мораллю, прикладом, законодавством інертну масу, творячи з неї твердий організм» [3, с. 119]. Він повинен створити з підвладного суспільства ідейну цілісність. Ця об'єднуюча ідея має відобразити основні загальнонаціональні інтереси. Натомість «пасивна юрба» (тобто суспільство), ніколи не зможе цього зробити і навіть усвідомити, у чому власне ці інтереси полягають. Звичайні люди здатні лише сприйняти або відкинути вже запропоновані ззовні цінності. Тому позитивне ставлення громадськості до політичної еліти безпосередньо зумовлюється її спроможністю чітко витримувати свою управлінську лінію.

Погляди стосовно легітимності влади викладали у своїх працях і діячі Організації українських націоналістів. М. Сціборський наголошував на такому критерії ефективності влади як її спроможність забезпечити впорядковуючі форми життєдіяльності суспільства. Відповідно до існуючих проблем загальнонаціонального життя, як він зазначав у роботі «Націократія», правляча сила визначає шляхи їх розв'язання. «Висуваючи й розділюючи перед окремими соціальними прошарками завдання, правильно вчуваючись в їх збірні стремління — провідна меншість веде народ за собою на шляхи його загального розвитку» [11, с. 66]. Ще один ідеолог «інтегрального націоналізму» В. Мартинець також достатньо широко розглядав принципи взаємодії суспільства і влади. Для забезпечення своєї легітимності здійснення одного лише правового регулювання суспільних відносин замало. Владні функції у повному обсязі, зазначав Мартинець, мають здійснюватися за такими напрямками: насамперед це загальне «координування та спрямування національної енергії в сильне русло творчого життя», а також «планомірне ширення державницької ідеології...на всіх ділянках українського суспільного життя, плекання в нації сили, потрібної для боротьби за державність» [10, с. 14].

Досягнення легітимності є досить складною проблемою для будь-якої влади. На різних історичних етапах свого функціонування владні інститути в усіх країнах розв'язували завдання використання для цього різних засобів. Така необхідність зумовлюється тим, що легітимність є багатовимірним явищем. Тому погляди зазначених вітчизняних учених стосовно механізмів легітимації влади, на думку автора, доцільно розглядати у контексті з'ясування різних вимірів легітимності. До того ж немає єдиного, універсального для всіх народів, підходу, як її забезпечити. Отже, оскільки легітимність побудована на сприйманні влади з боку суспільства як законної, тому доцільно відзначити деякі аспекти такого розуміння залежно від того, який зміст укладається в поняття законності. Соціально-культурний пов'язаний з усталеними принципами соціальної життєдіяльності, які ґрунтуються на історичних, національних, культурних, релігійних, моральних, правових, психологічних, світоглядних детермінантах існування суспільства.

У морально-етичному аспекті легітимність виступає як відповідність політичної діяльності, її цілей і засобів моральним уявленням людей про ідеальний порядок, провідним суспільним цінностям. У правовому вимірі легітимність — це відповідність праву, справедливості, принципи яких зафіксовано в юридичних актах держави, або відповідність суспільним уявленням

про справедливість. Політичний аспект полягає у відповідності діяльності органів державного управління інтересам певного суспільства [2, с. 24-25]. Урахування цих аспектів дає можливість суттєво розширити поле і подолати одномірний підхід у питанні визначення засобів легітимації влади.

Одним із важливих механізмів узаконення влади В. Липинський уважав наявність у політичній еліті організаційних і матеріальних ресурсів. «Повсякчасно національна аристократія для того, щоб змогти виконувати як слід організаційну ролю в нації, мусить мати необхідну матеріальну силу» [8, с.136]. Цей чинник учений уважав надзвичайно важливим для реалізації владних повноважень. Поняття матеріальної сили дослідник розглядав у двох аспектах. У першу чергу, це володіння «безпосередньо або посередньо засобами війни й оборони своєї нації, тобто державним апаратом і армією»; по-друге, «засобами хліборобської або промислової продукції». Причому, це мають бути такі «технічні засоби війни та миру», які на певний момент є необхідними для «економічного життя і матеріальної оборони нації» [8, с. 189]. Наявність та здатність застосовувати на практиці ресурси, які підтримують оптимальний рівень життєдіяльності підвладного суспільства, дає реальну можливість забезпечити позитивне сприймання й підтримку цим же суспільством чинної влади. Крім того, відзначенням указаних ресурсів, як необхідних, Липинський наголошував також на статусному аспекті механізмів легітимації. Стабільні владні позиції матимуть ті суспільні категорії, «що самі... продукують хліб і товари, що володіють засобами продукції (землею й фабриками)» і «своїми особами та своїм матеріальним добром: землями і фабриками» нести відповідальність «за свою владу, за своє правління» [8, с. 153-154]. Цим Липинський обґрунтував необхідність, щоб політичні провідники належали до категорії власників. Лише вони, на його думку, у процесі нормального функціонування держави і суспільства вбачатимуть свій особистий інтерес і в такий спосіб забезпечать народну підтримку.

Але ще більш важливим засобом легітимації вчений уважав «моральний авторитет». Його сутність він розкривав таким чином. «Використовування кожночасною національною аристократією своєї більшої матеріальної сили для виконання своїх організаційних національних завдань, мусить мати в розумінні цілої нації закону підставу, мусить відповідати тим поняттям законності й громадської моралі, якими живе в даний історичний момент ціла нація» [8, с.136-137]. Законність (у її суспільному визнанні) влади буде забезпечуватися за умови повної підпорядкованості дій суб'єкта влади «якомусь одному, всіми прийнятому та обов'язуючому всіх — і сильних, і слабих — законові» [8, с. 186]. Таким чином, Липинський розглядав легітимність не тільки як узаконення в очах підлеглих практичної діяльності влади, а і як підпорядкованість самої влади існуючим соціальним та правовим нормам.

Подібним чином відзначав роль легітимності для політичної еліти ідейний прихильник Липинського В.Кучабський. Він також застосовував поняття «авторитет». Характеризуючи його значення, він указував: «Чим більше непохитним є авторитет провідних кругів серед усієї решти народу — а передумовою цього авторитету й є якраз те, що вони... ділами всього життя свого є здібні викликати беззастережно пошану й вірність для себе, чим охотніше ота решта народу віддає тим кругам у руки долю всієї вітчизни... тим більше політичне здоров'я народу» [7, с. 9-10]. Саме наявність такого авторитету, на

думку Кучабського, виступає важливим фактором підтримання належного рівня взаємодії між владою і суспільством.

Питання засобів, методів забезпечення легітимності розглядав і Д. Донцов. Його точка зору з цього приводу повністю відображала його бачення шляхів подальшого політичного розвитку України. Він критикував політичних діячів України 1917-1920 років за їхні занадто ліберальні методи реалізації влади. Це не дозволило їм забезпечити нормальну взаємодію із суспільством. Тому Донцов відстоював необхідність силових засобів. Ця позиція впливала з його розуміння механізмів легітимації — розповсюдження певної ідеології, об'єднуючої суспільство. На його переконання, необхідно «надинути ту правду, запалити загал вірою. Нарешті — вбити ту віру і ту правду в збаламученні хитливою добою і чужими впливами мозки свого загалу, без жалю поборюючи недовірків» [5, с.129]. Тут, зрозуміло, не виключене застосування «творчого насильства» як засобу забезпечення перемоги своєї ідеології. Оскільки маса не може усвідомити власні інтереси, тому «примус, насильство, як засіб досягнення тріумфу своєї правди» є доцільним при встановленні певних організаційних форм суспільного життя. Отже, лише силовим, насильницьким методам Донцов відводив основну роль у забезпеченні оптимальної взаємодії суспільства і влади.

Основні підстави легітимації влади безпосередньо пов'язані з питанням класифікації легітимності. У політичній науці розроблені різні підходи з цього приводу. Найбільш поширеними є класифікації М. Вебера і Д. Істона. Так, Вебер виділив такі типи. 1. Традиційна, яка базується на авторитеті історично сформованих норм та орієнтації на їх дотримання. 2. Харизматична, в основі якої лежить віра підлеглих у надзвичайні, виключні якості володаря. Ця віра приписує йому здатність (не завжди адекватно) здійснювати виняткові вчинки, не властиві звичайним людям. 3. Легально-раціональна ґрунтується «на підпорядкуванні встановленим правилам», на «обов'язковості легального встановлення, ділової компетентності, побудованої раціонально створеними правилами» [1, с. 646-647]. Суспільство за такого типу підпорядковується більшою мірою не особі правителя, а нормам і правилам, на основі яких обираються і функціонують суб'єкти влади. Типологія Істона побудована на визначенні підстав підтримки та визнання чинної влади з боку суспільства. Зокрема, він відзначив такі типи легітимності. Ідеологічний базується на привабливості ідей та цінностей, запропонованих владою. Структурний спирається на впевненість більшості людей, що існуючі інститути і принципи функціонування влади є найоптимальнішими. Особистісна характеризується моральним схваленням певних посадовців, що виконують окремі функції в системі влади [6].

Зазначені концепції Вебера та Істона дають можливість ґрунтовніше розкрити сутність поглядів представників української політичної думки щодо засад легітимації влади. Використовуючи принципи вищевказаних класифікацій, можна зробити висновок, що вітчизняні теоретики також досить докладно розробили свої типології легітимності. Вони аналогічно до зарубіжних учених зазначали, що на практиці так званих «чистих» типів не існує. Частіше трапляються їх різноманітні комбінації. У вітчизняній теоретичній спадщині представлений саме комбінований підхід до визначення різновидів легітимності. Найбільшу кількість підстав узаконення влади використав у своїх розробках В. Липинський. Він наголошував, що влада в Україні обов'язково має втілювати національні традиції.

На його думку, це спроможна зробити лише гетьманська влада, яка забезпечить «наш український легітимізм у тих формах, у яких він при нашій слабесенькій традиції державно-національній є можливий і дасть нам змогу цю слабесеньку нашу традицію національно-державну оживити, зміцнити й самим, здисциплінувавшись та зорганізувавшись, фундаменти під будову Держави Української положити» [8, с. 44-45]. Тільки гетьманську владу суспільство сприйматиме як законну і доцільну внаслідок її відповідності традиціям. Усі інші будуть оцінюватися як чужі й ніколи не приживуться в Україні. І зрештою, особа, яка займає гетьманську посаду, в розумінні народу володіє надзвичайними здібностями і здатна на рішучі вчинки. Тобто Липинський поєднував у своєму тлумаченні легітимності його традиційний, структурний, особистісний та харизматичний типи.

Підхід Д.Донцова поєднує структурний та ідеологічний типи. Передусім він наголошував, що сила влади зумовлюється її спроможністю сформувати таку ідею, навколо якої беззастережно об'єднався б увесь народ. Реалізуючи це завдання, влада «формує ідею для неусвідомленої маси і, нарешті, мобілізує «народ» для боротьби за цю ідею» [4, с. 285-286]. На думку Донцова, вона має включати багато аспектів. Насамперед передбачати стратегічну мету суспільного розвитку. Крім того, визначити умови забезпечення цілісності й стабільності існуючої суспільно-політичної системи. Вчений наполягав на необхідності «зробити її твердою, відпорною на удари ззовні. Значить, щоб ця концепція, цей задум мав прикмети найбільш придатні для того, щоб зреалізована форма мала найбільшу силу і відпорність» [3, с. 182]. В умовах загальної нестабільності позитивне сприймання влади може здійснюватися виключно за умови втілення владою на практиці зазначеної ідеї. Іншим аспектом легітимності має бути наявність відповідних до таких ідей органів влади. Донцов, беззаперечно, висловлювався за потребу організації головних владних інститутів як відверто тоталітарних об'єднань за сповідуваною ідеологією і внутрішньою структурною будовою за зразками середньовічних орденів. Лише організованій на таких засадах владі народ довірить право на управління ним.

Таким чином, проблеми легітимності й легітимації влади займали важливе місце у науковій спадщині українських науковців першої половини ХХ століття. В основі налагодження нормальної взаємодії між суспільством і владою вони вбачали загалом силове нав'язування найбільш доцільної, на їхню думку, ідеології та запровадження загалом недемократичних форм організації влади. Лише за цих умов суспільство сприйматиме цю владу як законну.

Список використаної літератури

1. Вебер М. Политика как призвание и профессия / Макс Вебер // Избранные произведения. — М.: Прогресс, 1990. — С. 644-706.
2. Висоцький О. Сутність легітимації політики / Олександр Висоцький // Політичний менеджмент. — 2004. — №4. — С. 24-34.
3. Донцов Д. Дух нашої давнини / Дмитро Донцов. — Дрогобич: Відродження, 1991. — 341 с.
4. Донцов Д. Націоналізм / Дмитро Донцов. — Лондон: Українська видавнича спілка; Торонто: Ліга визволення України, 1966. — 363 с.
5. Донцов Д. Об'єднання чи роз'єднання / Дмитро Донцов // Хрестом і мечем. — Торонто: Ліга визволення України, 1967. — С. 104-132.

6. Easton D. A Systems Analysis of Political Life. [Електронний ресурс] / David Easton — Режим доступу: <http://www.questia.com/PM.qst?a=o&d=89785819>
7. Кучабський В. Завдання гетьманського руху на Західній Україні / Василь Кучабський // Збірник Хліборобської України. — 1933. — Т. 2. — С. 9-35.
8. Липинський В. Листи до братів-хліборобів / В'ячеслав Липинський. — К., Філадельфія: Інститут східноєвропейських досліджень НАН України, 1995. — 471 с.
9. Lipset S.M. Political Man: The Social Bases of Politics. [Електронний ресурс] / Seymour Martin Lipset — Режим доступу: <http://www.seymourmartinlipset.org>.
10. Мартинець В. Замітки до майбутньої конференції українських націоналістів / Володимир Мартинець. — Замітки до майбутньої конференції українських націоналістів. — Прага: [Б. в.], 1927. — 20 с.
11. Сціборський М. Націократія / Микола Сціборський. — Націократія. — Париж: [Б. в.], 1935. — 121 с.
12. Розанвалон П. Демократична легітимність / П'єр Розанвалон / Переклад з французької. — Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2009. — 287 с.

С.Н. Приходько

ПРОБЛЕМА ЛЕГИТИМНОСТИ ВЛАСТИ В НАУЧНОМ НАСЛЕДИИ УКРАИНСКИХ УЧЕНЫХ ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ XX ВЕКА

В статье рассматриваются основные характеристики легитимности, определены механизмы легитимации власти. Определены основные подходы украинских ученых относительно легитимности власти в Украине.

Ключевые слова: *власть, легитимность, легитимация, политическая элита.*

S.M. Pryhodko

THE PROBLEM OF POWER LEGITIMACY IN THE HERITAGE OF UKRAINIAN SCHOLARS OF THE FIRST HALF OF THE 20th CENTURY

The article deals with the key characteristics of legitimacy. It also focuses on the main mechanisms of the legitimating of power. The viewpoints of Ukrainian scholars concerning legitimacy in Ukraine are distinguished.

Keywords: *power, legitimacy, legitimating, political elite.*

Надійшла до редакції 27 січня 2012 року